

Jerzy Cieślik

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kollątaja w Krakowie

DOCHODY GOSPODARSTW MLECZNYCH W REGIONIE MAŁOPOLSKIM

DAIRY FARMS' INCOMES IN THE MALOPOLSKA REGION

Słowa kluczowe: produkcja mleka, gospodarstwa mleczne, dochody gospodarstw mlecznych

Key words: milk production, dairy farms, farms' income

Abstrakt. Scharakteryzowano kształtowanie się dochodów rolniczych na przykładzie przeprowadzonej analizy 46 gospodarstw mlecznych specjalizujących się w produkcji mleka, położonych w regionie małopolskim. Dane pochodziły z gospodarstw zlokalizowanych w różnych rejonach woj. małopolskiego i obejmowały 2011 r. Poziomy dochodów z rodzinnych gospodarstw rolnych przedstawiono w układzie trzech grup wydzielonych według liczebności utrzymywanych krów mlecznych, a mianowicie gospodarstwa posiadające 2-6, 6-11 oraz 11-27 krów. Dochody przedstawiono w przeliczeniu na gospodarstwo, na osobę pełnozatrudnioną nieopłaconą oraz na 1 ha UR. Sytuacja dochodowa skorelowana była z liczbą utrzymywanych krów i skalą produkcji mleka. Im większa skala produkcji mleka, tym wyższe dochody osiągały analizowane gospodarstwa. Wraz ze skalą produkcji bydłowej rosła produktywność ziemi oraz opłata pracy.

Wstęp

Południowo-wschodnia Polska, do której zaliczyć należy 5 województw, tj.: śląskie, małopolskie, świętokrzyskie, podkarpackie i lubelskie charakteryzuje się niską koncentracją produkcji mleka silnie skorelowaną z występowaniem na tym terenie drobnych gospodarstw rolnych. Gospodarstwa te oprócz funkcji produkcyjnej spełniają wiele innych społecznie ważnych funkcji, m.in. funkcje socjalne, ochrony krajobrazu i ochrony cennych zasobów naturalnych.

Przyjęty przed dwoma laty program rządowy wspierania gospodarstw utrzymujących krowy mleczne do 10 sztuk tylko częściowo zahamował proces rezygnacji przez te gospodarstwa z produkcji mleka. Główną przyczyną tego stanu rzeczy jest niedostateczne generowanie dochodów przez gospodarstwa o małej skali produkcji mleka. W województwie małopolskim następuje ograniczona koncentracja produkcji mleka z uwagi na występujące rozdrobnienie gospodarstw. Baza surowcowa mleka jest w tym regionie specyficzna [Kapusta 2012, Turowski 2013]. Rozwijanie produkcji bydłowej, w tym szczególnie produkcji mleka, sprowadzające się do inwestowania i zwiększania pogłowia krów mlecznych w obecnych warunkach cenowych nie jest działaniem racjonalnym z punktu widzenia generowania dochodów [Parzonko 2013].

Wspólna polityka rolna nie rozwiązuje do końca problemu gospodarowania na obszarach wiejskich, które spełniają obok ograniczonej funkcji produkcyjnej inne istotne funkcje, m.in. ochrony zasobów naturalnych [Parzonko 2013]. W rozdrobnionym rolnictwie południowo-wschodniej Polski wystąpił w ostatnim 10 latach gwałtowny spadek pogłowia krów oraz produkcji mleka. Spadek pogłowia nie został jak w innych regionach Polski zrekomensowany przyrostem jednostkowej wydajności mlecznej. Pomimo działań polegających na odpowiednim podziale środków unijnych, jak i preferencyjnego kredytowania w sektorze mleczarskim, osiągnięcie parytetu dochodowego w drobnych gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka napotyka na duże problemy. Jest to szczególnie ważne dla omawianego regionu, gdyż większość produkcji mleka odbywa się w gospodarstwach utrzymujących stada nieprzekraczające 10 sztuk krów mlecznych. Gospodarstwa o tej skali produkcji nie są w stanie generować właściwego poziomu dochodów. Gospodarstwa mleczne skoncentrowane są w rejonach o bardzo wysokim udziale trwałych użytków zielonych (TUZ) w strukturze użytków rolnych (UR), które powinny być racjonalnie wykorzystane w produkcji bydłowej. W obecnej sytuacji zasoby pasz absolutnych stanowiące znaczący zasób w bazie paszowej regionu nie są właściwie wykorzystane [Cieślik, Żmija 2010].

Potrzeba śledzenia kształtowania się dochodów gospodarstw specjalizujących się w produkcji bydłej wynika m.in. z wymogów skutecznej polityki krajowej, jak i regionalnej [Rymanowski 2010].

Celem badań było scharakteryzowanie kształtowania się dochodów w rodzinnych gospodarstwach rolnych specjalizujących się w produkcji mleka w regionie małopolskim w 2011 r.

Material i metodyka

Przedstawiono zagadnienia dotyczące kształtowania się dochodów gospodarstw rodzinnych specjalizujących się w produkcji mleka. Przedstawiono też wybrane aspekty dotyczące produkcji, wydajności mlecznej krów oraz skupu mleka w regionie małopolskim w latach 2005-2011. Dochody oraz wyniki produkcyjno-ekonomiczne pochodziły z 46 gospodarstw mlecznych zlokalizowanych w różnych częściach woj. małopolskiego i wybrane zostały z próby gospodarstw indywidualnych wyodrębnionych z pola obserwacji dla Regionu FADN 800 Małopolska i Pogórze. Zgodnie z metodyką polskiego FADN, były to gospodarstwa zaliczane do typu – krowy mleczne. Według metodyki FADN, gospodarstwa zaliczone do tego typu osiągają ponad 2/3 ogólnej wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej z produkcji bydłej (mleko i żywiec) [Wyniki standardowe... 2011]. Z uwagi na zachowanie poufności danych zebranych z poszczególnych gospodarstw, wartości podane zostały w formie zagregowanej i uśrednionej (średnie arytmetyczne z co najmniej 15 gospodarstw) [Małopolski Ośrodek... 2011].

Agregacja danych jako wymóg Polskiego FADN wymusiła podział analizowanych gospodarstw na trzy grupy utrzymujące stada krów liczące odpowiednio od 2 do 6, od 6 do 11 oraz od 11 do 27 krów mlecznych. Do grupy pierwszej i drugiej zaliczono po 15 gospodarstw, a do grupy trzeciej 16 gospodarstw.

W celu porównania osiąganych dochodów przez gospodarstwa z dochodami osiąganymi poza rolnictwem przyjęto poziom przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce narodowej w 2011 r. (podstawa wymiaru emerytur i rent) na poziomie 3399,52 zł [Rocznik statystyczny 2012]. Przedstawione wyniki produkcyjno-ekonomiczne odnoszą się do gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną w woj. małopolskim są zgodne z pojęciami oraz kategoriami stosowanymi w publikacjach FADN i w literaturze ekonomicznej. W opracowaniu wykorzystano również materiały publikowane przez GUS [Rocznik statystyczny 2012].

Pogłowie, produkcja, wydajność jednostkowa i skup mleka w regionie małopolskim

W 2011 r. w woj. małopolskim było ogółem 283,5 tys. gospodarstw, w tym 176,6 tys. gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha UR. W tej grupie 96,4% gospodarstw nie przekraczało 10 ha, przy czym w przedziale obszarowym 1-2 ha znajdowało się 41,1%, w przedziale 2-5 ha 44,8%, a w przedziale 5-10 ha tylko 10,5%. Gospodarstwa rolne regionu małopolskiego cechuje bardzo duże rozdrobnienie. Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego w 2011 r. wynosiła 3,8 ha UR (gospodarstwa powyżej 1 ha) i była jedną z najmniejszych w skali kraju. Charakterystykę zmian w pogłowie, wydajności jednostkowej, produkcji i skupie mleka zestawiono w tabeli 1. Spadek pogłowia krów w Małopolsce w latach 2000-2011 wyniósł 56%, a produkcja mleka obniżyła się z

Tabela 1. Pogłowie krów, wydajność jednostkowa, produkcja i skup mleka w woj. małopolskim

Table 1. Bovine population, unit yield, milk production and procurement in the Małopolska province

Wyszczególnienie/ Specification	Jedn./ Units	2000	2005	2008	2011	Zmiana w stosunku do 2000 r./Relation to 2000 year [%]
Krowy mleczne/Dairy cows	tys./thous.	234,3	160,7	129,9	103,0	-56,0
Wydajność mleczna/Milk yield	l	3274	3140	3437	3381	+3,2
Produkcja mleka/Milk production	mln l	758,8	512,7	462,4	347,0	-54,2
Skup mleka/Milk procurement	mln l	180,6	155,4	149,5	127,9	-29,2

Źródło/Source: Rocznik statystyczny 2012

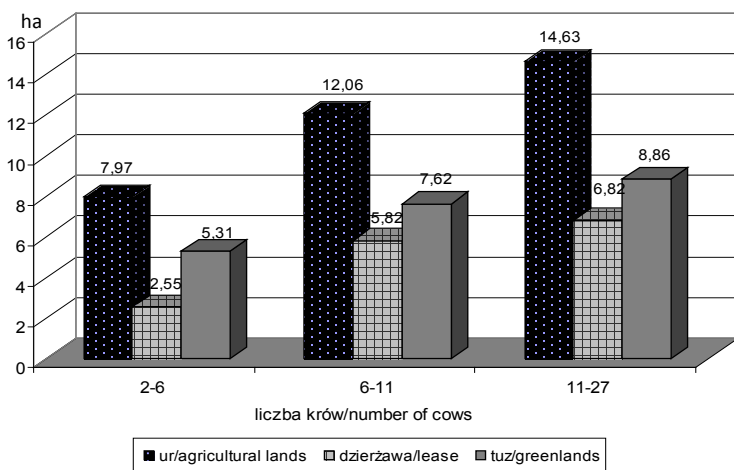
poziomu 758,8 mln l do 347 mln l w 2011 r., tj. o 54,2%. Spadek pogłowia krów nie został zrekomensowany przyrostem. Wydajność mleczna krów w regionie spowodowana ekstensywnym chowem była najniższa w Polsce. Region małopolski cechuje słabo rozwinięta produkcja towarowa, na rynek trafiło w 2011 r. ok. 37% globalnej produkcji mleka. Niska produkcja towarowa wynika z wysokiej konsumpcji mleka w gospodarstwach domowych producentów. Pomimo sprzyjających warunków do produkcji mleka wynikających z dobrych stosunków wodnych, dużego udziału TUZ i dużej produkcji pasz objętościowych, produkcja mleka wykazuje tendencję spadkową. Walory przyrodnicze są neutralizowane przez silne rozdrobnienie gospodarstw, niską koncentrację produkcji, co prowadzi do braku opłacalności tej gałęzi produkcji zwierzęcej [Cieślak, Żmija 2010].

Wyniki badań

Gospodarstwa mleczne w badanych grupach posiadały znacznie większe zasoby ziemi niż przeciętne gospodarstwa w woj. małopolskim. W pierwszej grupie gospodarstw utrzymujących od 2 do 6 krów, powierzchnia UR wynosiła 7,97 ha i była dwukrotnie większa od powierzchni statystycznego gospodarstwa w województwie. Znacznie większe powierzchnie UR miały gospodarstwa zaliczone do drugiej (6-11 krów) i trzeciej grupy (11-27 krów), odpowiednio 12,06 i 14,63 ha. Gospodarstwa wszystkich grup charakteryzowały się relatywnie wysokim udziałem ziemi dzierżawionej. Najwyższy udział ziemi dzierżawionej występował w drugiej grupie gospodarstw (48,2%). Dzierżawa ziemi w woj. małopolskim jest w praktyce jedyną możliwością powiększania zasobów tego czynnika, gdyż rynek ziemi rolniczej ma znaczenie marginalne. Na uwagę zasługuje wysoki udział TUZ w zasobach ziemi, we wszystkich grupach ich udział przekraczał 60%. W praktyce oznacza to, że produkcja pasz odbywała się w dużym stopniu z wykorzystaniem TUZ. Charakterystykę badanych gospodarstw pod względem zasobów ziemi, własności i udziału TUZ przedstawiono na rysunku 1.

Wybrane wskaźniki organizacji i wskaźniki produkcyjno-ekonomiczne gospodarstw mlecznych zawarto w tabeli 2. Wśród analizowanych grup gospodarstw mlecznych z terenu woj. małopolskiego wszystkie należały do przedziału powyżej 2 ESU. Wynikało to z zasady wyróżniania gospodarstw objętych badaniami Polskiego FADN. Gospodarstwa mające najmniejsze stada krów (2-6 szt.) oraz użytkujące mniejsze zasoby ziemi znalazły się w klasie ekonomicznej gospodarstw od 0 do 4 ESU (średnia dla grupy wynosiła 3,78). Gospodarstwa grupy drugiej i trzeciej uzyskiwały średnio 4 i 4,63 ESU.

Przedstawione w tabeli 2 nakłady pracy związanej z działalnością operacyjną gospodarstw stanowiły w zasadzie przez pracę własną członków rodzin. Zasoby pracy (FWU) były nieco większe w gospodarstwach utrzymujących większe stada krów i nie odbiegały znacząco od standardowych wielkości nakładów pracy w gospodarstwach tego typu w regionie FADN 800 Małopolska i Pogórze.

Rysunek 1. Zasoby ziemi w gospodarstwach o zróżnicowanej koncentracji krów w województwie małopolskim w 2011 r.

Figure 1. Land resources on farms with diversified cow concentration in the Malopolska province (2011)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dla regionu FADN 800

Source: own study on the basis of data for the FADN 800 region

Tabela 2. Charakterystyka badanych gospodarstw mlecznych w województwie małopolskim w 2011 r.
 Table 2. Characteristic of investigated dairy farms in Małopolskie province (2011)

Wyszczególnienie/Specification	Jedn./Units	Liczba krów w stadzie sztuk/Number of cows per herd*		
		2-6	6-11	11-27
Liczba gospodarstw/Number of farms		15	15	16
Wielkość gospodarstw/Size of farms	ESU	3,79	4,0	4.63
Powierzchnia użytków rolnych, w tym /Total agricultural lands area, in which:	ha	7,97	12,06	14,63
- dzierżawiona/leased		2,55	5,82	6,82
- trwałe użytki zielone/permanent grasslands		5,31	7,62	8,86
Nakłady pracy własnej/Non-salaried labour input	FWU	1,66	1,96	2,07
Powierzchnia uprawy zbóż/Land under cereal crops	ha	1,18	3,04	3,06
Plony zbóż/Cereal yields	t/ha	2,87	2,40	3,69
Obsada krów/Cow stocking density	szt./100 ha/ herd/100 ha	51	86	132
Wydajność jednostkowa krów/Milk yield per cow	l/rok/l/year	3245	3514	4274
Produkcja mleka/Milk production	tys. l/ thous. l	12,3	30,5	72,9
Kwota mleczna/Milk quota		10,73	30,81	110,97
Wartość produkcji bydłej, w tym/Value of cattle production in which:	tys. zł/ thous. PLN	21,2	39,2	94,6
- mleka/milk		12,7	29,5	78,2
Wartość dodana netto/Net value added		18,8	35,9	61,8
Wartość dodana netto/FWU/net value added /FWU		11,3	18,4	29,8
Dochód z gospodarstwa rolnego/Income from agricultural farm		18,4	30,5	55,1
Dochód z gospodarstwa rolnego/FWU/ Income from agricultural farm/FWU		11,1	15,6	26,6
Dotacje razem, tym/CAP Subsidies total, in which: obszarowe/ Single Area Payment Scheme (SAPS)	tys. zł/ thous. PLN	10,7 3,2	18,9 5,0	19,4 5,8
Udział dotacji w dochodach/Share of CAP subsidies in incomes	%	58,2	62,0	35,3

* Wartości średnie dla poszczególnych grup gospodarstw/Average values for farm groups

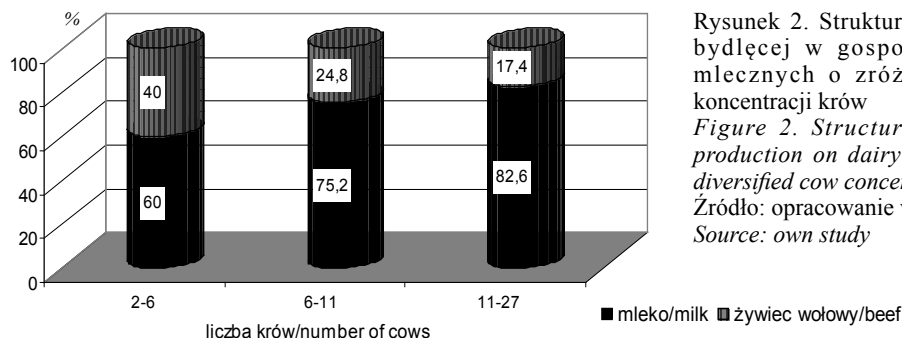
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MODR Kraków 2011

Source: own study based on data from MODR Kraków 2011

Jednostkowa wydajność mleczna krów w gospodarstwach zaliczonych do wszystkich grup pozostawała na poziomie niższym niż średnia wydajność mleczna krów w kraju. Poziom zbliżony do średniej krajowej w zakresie wydajności jednostkowej występował w gospodarstwach grupy trzeciej (11-27 krów). Niskie wydajności mleczne krów potwierdzają fakt ekstensywnej produkcji mleka w analizowanych gospodarstwach.

Struktura produkcji bydłej badanych gospodarstw odzwierciedla charakterystyczną tendencję udziału mleka oraz żywca w wyodrębnionych grupach (rys. 2). Udział mleka w strukturze produkcji bydłej wzrastał wraz ze skalą jego produkcji, od 60% w grupie pierwszej do 82,6% w grupie trzeciej. Odwrotna relacja występowała w zakresie udziału żywca (cielęta, wybrakowane krowy oraz sztuki hodowlane) w tej produkcji. Najwyższy udział żywca 40% występował w pierwszej grupie utrzymującej najmniejsze stada krów.

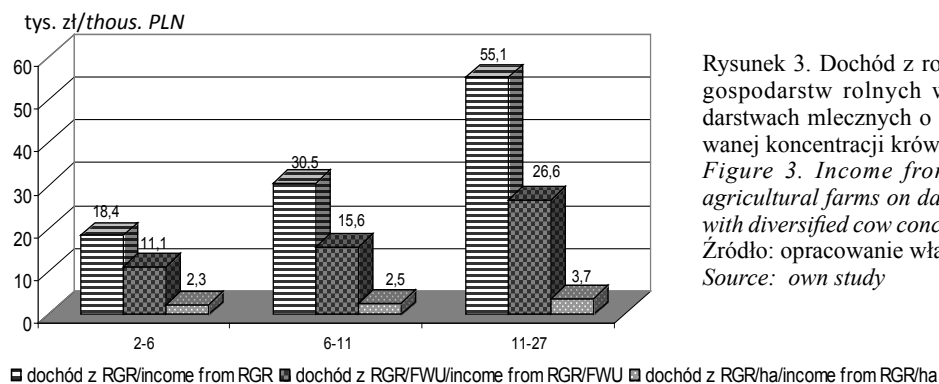
Jednym z podstawowych celów gospodarowania w rolnictwie jest uzyskiwanie jak najwyższych dochodów z określonej działalności, a ważnym elementem do osiągnięcia tego celu jest uzyskiwanie wysokiej wydajności pracy [Klepacka-Kołodziejska 2007]. Do mierzenia wydajności pracy przyjęto wartość dodaną netto w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną, która kształtowała się od 11,3 tys. zł w grupie pierwszej gospodarstw, 18,4 tys. zł w grupie drugiej oraz 29,8 tys. zł w grupie

Rysunek 2. Struktura produkcji bydłej w gospodarstwach mlecznych o zróżnicowanej koncentracji krów

Figure 2. Structure of cattle production on dairy farms with diversified cow concentration

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Rysunek 3. Dochód z rodzinnych gospodarstw rolnych w gospodarstwach mlecznych o zróżnicowanej koncentracji krów

Figure 3. Income from family agricultural farms on dairy farms with diversified cow concentration

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

trzeciej (tab. 2). Wydajność pracy była najwyższa w największych gospodarstwach o najwyższej skali produkcji mleka, ponad 2,5-krotnie wyższa w porównaniu do najmniejszych gospodarstw.

Poziom dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego (RGR) w przeliczeniu na osobę pełnozatrudnioną (FWU) wykazywał w poszczególnych grupach istotne zróżnicowanie, przy czym jego poziom w trzeciej grupie gospodarstw był znacząco wyższy i wynosił 26,6 tys. zł/FWU (rys. 3). Dochód przeliczony na 1 ha UR był zróżnicowany w wyodrębnionych grupach gospodarstw – wzrastał wraz ze skalą produkcji mleka – od 2,3 tys. zł/ha w pierwszej grupie do 3,7 tys. zł/ha w trzeciej grupie. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolniczego przeliczony na 1 godzinę pracy własnej (FWU) wynosił 5 zł w pierwszej grupie, 7 zł w drugiej i 12 zł w gospodarstwach trzeciej grupy. We wszystkich grupach badanych gospodarstw dochód odniesiony do 1 godziny pracy własnej był niższy od opłaty parytetowej, która dla 2011 r. oszacowana została na poziomie ok. 18 zł [Rocznik statystyczny... 2012]. W pierwszej grupie gospodarstwa uzyskiwały 27,2% opłaty parytetowej, w drugiej 38,2%, a w trzeciej 65,2%.

W ramach WPR jedną z ważniejszych form wpływania na sytuację ekonomiczną rolnictwa i gospodarstw są dopłaty do różnych sfer funkcjonowania. W opracowaniu uwzględniono udział dopłat w kształtowaniu dochodów w gospodarstwach mlecznych położonych w różnych warunkach gospodarowania, stąd ich struktura była zróżnicowana. Udział różnych dopłat w strukturze dochodów z rodzinnego gospodarstwa rolnego był zróżnicowany i wynosił w pierwszej grupie 58,2%, 62% w drugiej i 35,5% w trzeciej grupie o najwyższej skali produkcji mleka.

Podsumowanie i wnioski

W opinii rolników obowiązujący system dopłat bezpośrednich, niezależnie od prowadzonej produkcji prowadzi do rezygnacji rolników z pracochłonnej produkcji mleka. System dopłat nie uwzględnia specyfiki produkcji mleka. Z przeprowadzonych badań w zakresie kształtowania się dochodów w gospodarstwach mlecznych utrzymujących zróżnicowane liczebnie stada krów można wyciągnąć następujące wnioski:

1. Pomimo działań polegających na odpowiednim podziale środków unijnych, jak i preferencyjnego kredytowania w sektorze mleczarskim, osiągnięcie parytetu dochodowego w drobnych gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka napotyka na duże problemy.
2. Sytuacja ekonomiczna gospodarstw specjalizujących się w produkcji mleka uwarunkowana jest skalą produkcji. Im większa skala, tym wyższe dochody osiągają gospodarstwa i wyższą opłatę pracy własnej. W analizowanych uwarunkowaniach, żadna z grup gospodarstw nie osiągnęła dochodów parytetowych.
3. Wydajność pracy mierzona wartością dodaną netto jest dodatnio skorelowana ze skalą produkcji bydłowej, występuje ponad 2,5-krotna różnica w jej wartości pomiędzy najmniejszymi gospodarstwami a największymi.
4. Specyfika bazy surowcowej regionu małopolskiego stawia producentów mleka na dużo gorszej pozycji konkurencyjnej w stosunku do producentów z innych części kraju, zwłaszcza do producentów z „zagłębi surowcowych”.
5. Ważnym instrumentem wpływającym na sytuacje dochodową gospodarstw specjalizujących się w produkcji mleka są dopłaty w ramach wspólnej polityki rolnej. Udział różnych dopłat w strukturze uzyskiwanych dochodów jest znaczący, przede wszystkim w gospodarstwach o małej skali produkcji.

Literatura

- Cieślak J., Badach E., Krasnodębski A. 2011. *Purposefulness of more intensive supporting milk production in conditions of dispersed agriculture of southern Poland*, Agricultural Economics, Czech (4).
- Cieślak J., Żmija J. 2010. *Sytuacja ekonomiczna gospodarstw mlecznych w województwie małopolskim*, Roczn. Nauk Roln., seria G, t. XII, z. 3.
- Kapusta F. 2012. *Baza surowcowa mleczarstwa w Polsce i jej zmiany w pierwszej dekadzie XXI wieku*, Przegląd Mleczarski, nr 7.
- Klepcka-Kołodziejka D. 2007. *Zasoby oraz sytuacja ekonomiczna gospodarstw położonych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania w Polsce w świetle wyników FADN*, Roczn. Nauk Roln., seria G, t. 94, z. 1. *Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego*. 2011: Materiały dotyczące gospodarstw mlecznych w woj. małopolskim (FADN).
- Parzonko A. 2013. *Czy rolnicy będą zainteresowani rozwijaniem produkcji mleka? Rozważania ekonomiczne cz. 2*, Przegląd Mleczarski, nr 2.
- Rymanowski P. 2010. *Czy nowa WPR będzie lepsza?* Przegląd Mleczarski, nr 3.
- Sałacki K. 2013. *Rynek mleka w 2012 r.* Przegląd Mleczarski, nr 3.
- Turowski J. 2013. *Zrównoważona produkcja i przetwórstwo mleka cz.1*, Przegląd Mleczarski, nr 4.
- Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2011 roku. Region FADN 800 Małopolska i Pogórze*. 2011: IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Rocznik statystyczny*. 2012: GUS, Warszawa.

Summary

Incomes of dairy farms were presented on the basis of analyzed 46 dairy farms keeping the accounts for FADN purposes, located in various regions of the Malopolska region. According to the methodology, the farms were classified to three groups depending on the number of possessed dairy cows. Calculated incomes from family agricultural farms were presented per 1 ha of arable lands and per family work unit (FWU). In all analyzed farm groups the income as referred to 1 hour of non-salaried work was lower than parity of pay. The article presents also the tendencies of changes in animal population, unit milk yield and milk procurement in the Malopolska region in 2000-2011.

Adres do korespondencji
dr hab. inż. Jerzy Cieślak
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
Katedra Zarządzania i Marketingu w Agrobiznesie
Al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków
tel. (12) 662 44 39
e-mail: rrjciessl@cyf-kr.edu.pl